

עשייה ושמיעה

אחד הביטויים המפורסמים ביותר בתורה נטבע בפרשתנו. רבים מאפיינים בו את אמונת ישראל בכללותה. יש בו שתי מילים: "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז). מה פשרן, ומדוע הן חשובות כל כך?

נתבונן בשני פירושים ידועים שניתנו לביטוי הזה, האחד עתיק והשני מאוחר יחסית. הראשון מופיע בגמרא.¹ על פיו, האמירה "נעשה ונשמע" ממחישה את התלהבותם של בני ישראל ואת נכונותם המוחלטת לבוא בברית עם ה' בהר סיני. אמירתם למשה "כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" באה לפני ששמעו מצווה כלשהי והייתה הצהרה של מוכנות מראש: מה שיאמר – מקובל עלינו. המילה "נשמע" מלמדת שהם עדיין לא שמעו – לא את עשרת הדיברות, ולא את פרטי המצוות המופיעים בפרשת משפטים. הם הסכימו לדרישות עוד לפני שהועלו באזניהם. עד כדי כך נלהבים היו מעלייתם הרוחנית הצפויה.²

קריאה זו, שגם רש"י בפירושו אימץ אותה, היא קשה, מפני שהיא מחייבת להבין סדר הזמנים היה שונה מסדר הופעת האירועים בתורה (תוך שימוש בעיקרון "אין מוקדם ומאוחר בתורה"). אירועי פרק כ"ד התרחשו על פי פירוש זה לפני מעמד הר סיני ושמיעת עשרת הדיברות המתוארים בפרק כ'. אבן-עזרא,

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

רשב"ם ורמב"ן חולקים על הבנה זו, ורואים את סדר הדברים בתורה כמבטא את סדר האירועים. לדידם, "נעשה ונשמע" אין פירושו נעשה לפני שנשמע, אלא פשוט נעשה ונשמע בקול ה' שכבר שמענו; נעשה ונציית.

הפירוש השני חורג ממובנה השכיח של המילה "נשמע". בכל זאת הוא פירוש חשוב. הוא שכיח למדי בהגות היהודית של העת החדשה. על פיו, "נשמע" פירושו "נבין".³ נעשה ונשמע – כלומר נעשה ואז נבין. מכאן נובע שאפשר להבין את תורת ישראל רק מתוך עשייתה, מתוך שמירת המצוות ואורח החיים היהודי. סוף מחשבה כמעשה תחילה. אחרי המעשים נמשכים הלבבות, ומתוך המעשים באות ההבנה, התובנה והבינה.

ראוי להתעכב על כך. התודעה המערכית המודרנית נוטה לסדר ההפוך. אנחנו רוצים להבין למה אנחנו מתחייבים לפני שנתחייב. זו גישה נכונה כשעל הפרק עומדת חתימה על חוזה, קנייה של טלפון נייד חדש או רכישת מנוי למשהו – אך היא שגויה כשמדובר בקבלת מחויבות קיומית עמוקה. הדרך היחידה להבין מנהיגות היא להנהיג. הדרך היחידה להבין נישואים היא להתחתן. הדרך היחידה להבין אם מסלול מקצועי מסוים מתאים לך היא לעלות עליו ולצעוד בו תקופה ממושכת. אלה היושבים על הגדר ומתקשים להחליט כל עוד לא פרוטות לפנייהם כל העובדות, יגלו בסוף שהחיים עברו והם לא החליטו.⁴ הדרך היחידה להבין אורח חיים היא להתחיל לחיות בו, אף שההחלטה נעשית בתנאי חוסר ודאות.⁵ "נעשה ונשמע" פירושו אם כך: "נעשה, ובסוף, על סמך ניסיון ממושך והיחשפות ארוכה, נבין".

בהקדמתי לסדרה זו של שיחותינו על רוחניות בפרשיות השבוע⁶ הצעתי פירוש שלישי, שונה למדי, המתבסס על כך

שבספר שמות מתוארים בני ישראל מאשרים את הברית שלוש פעמים: פעם אחת לפני ששמעו את הדיברות, ופעמיים אחר כך. יש הבדל מרתק בין שני התיאורים הראשונים לבין התיאור השלישי:

וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ: כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה.
(יט, ח)

וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ: כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה. (כד, ג)

וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וַיֹּאמְרוּ: כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. (כד, ז)

שני המענות הראשונים, שיש בהם "נעשה" ואין בהם "נשמע", נאמרו פה אחד על ידי כל העם. העם הגיב "יחדו". הוא ענה "קול אחד". והנה, בפעם השלישית, זו שיש בה גם "נשמע", באופן יוצא דופן בשלישייה שלנו, אין אזכור מפורש לכך שהעם כולו אמר זאת. לפועל "נשמע" יש כאן מובנים רבים. יש לו מובן מעשי, של שמיעה-בקול וציות, שכבר רמוזה במילה "נעשה" – אך יש לו גם מובנים נוספים, חשובים לא פחות, שאינם כלולים ב"נעשה", אלא מתחדשים לנו מן הפועל "נשמע": להאזין, לשים לב, להבין, לקלוט, להפנים, להיענות. הפועל "נשמע" בא אפוא להוסיף לצד המימד המעשי של היהדות את הממד הרוחני והפנימי שלה.

המסקנה הנובעת מכך חשובה. היהדות, כקהילה, היא קהילה של עשייה, לא של שמיעה. היא כפופה כולה לקוד סמכותי, הלא הוא ההלכה. בכל הנוגע להלכה – ה"עשייה" על פי היהדות – אנו שואפים לקול אחד, ליחד, לקונסנזוס.

לעומת זאת, אף שגם לאמונה היהודית יש עקרונות בלתי מעורערים, בכל הנוגע לרוחניות אין ביהדות גישה נורמטיבית יחידה. יש ביהדות כוהנים ויש בה נביאים. יש בה רציונליסטים – ומיסטיקנים. פילוסופים – ופייטנים. התנ"ך מדבר בריבוי קולות. ישעיהו איננו יחזקאל. ספר משלי מבטא תפיסה רוחנית אחרת מזו העולה מנבואות עמוס והושע. בתורה יש מצוות וסיפורים, היסטוריה וחזון מיסטי, טקס ותפילה. היא מציבה נורמות רבות הקובעות מה צריכים יהודים לעשות – אך מעטות בה הנורמות הקובעות איך יהודים צריכים לחשוב ולהרגיש.

אנחנו חווים את אלוהים בדרכים שונות. יש הפוגשים אותו בטבע, מתוך מה שהמשורר ויליאם וורדסורת' תיאר כ"רגש נעלה / שֶׁל מִשְׁהוּ הַמִּתְמַזְג עֲמוֹק יוֹתֵר / וּמִשְׁכָּנוֹ בְּאוֹר חֲמָה שׁוֹקֶעֶת, / בְּמִרְחֵבֵי הַיָּם וּבְאֵוֵר הַחַי"7. אחרים מוצאים אותו ברגש הבין-אישי, בחוויית האהבה והנאהבות – ולכך כיוון רבי עקיבא באומרו שאם זכו הבעל והאישה, "שכינה ביניהם".

יש המגלים את אלוהים בקריאה הנבואית: "וַיַּגֵּל פְּמִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כִּנְחַל אֵיתָן" (עמוס ה, כד). אחרים מוצאים אותו בלימוד, כמאמר הברכה "ונשמח בדברי תלמוד תורתך... כי הם חיינו ואורך ימינו, ובהם נהגה יומם ולילה". עוד אחרים פוגשים את ה' בתפילה, ומגלים כי קרוב ה' לכל אשר יקראוהו באמת.

יש המוצאים את ה' בשמחה, בריקוד ובשירה, כדוד המלך בעלותו את ארון הברית לירושלים. אחרים – או אותם אנשים עצמם בזמנים אחרים – מוצאים אותו במעמקים, בדמעות ובחרטה ובלב השבור. איינשטיין מצא את אלוהים ב"סימטריה המבהילה" ובמורכבות המובנית של היקום. הרב קוק מצא אותו

בהרמוניה של הרבגוניות. הרב סולובייצ'יק מצאף בכדידותה של ההווה האנושית, הכמהה אל ההווה האלוהית האחת והיחידה.

יש דרך נורמטיבית של עשיית המעשה הקדוש, אבל יש דרכים רבות לשמוע את הקול הקדוש, לפגוש את הנוכחות הקדושה, להרגיש בעת ובעונה אחת כמה גדול וכמה קטן הוא היקום שאנחנו חיים בו: כמה זניחים אנחנו ודאי נראים לעומת המרחב הכביר של החלל וריבואות הכוכבים – ועם זאת כמה עצומה היא המשמעות הגלומה בנו, העשויים בצלם אלוהים וכדמותו והיודעים שהוא אשר החליט לקיים אותנו כאן, במקום הזה, בזמן הזה, עם הכישורים שיש לנו, בנסיבות שאנו חיים בהן, עם משימה שעלינו לבצע אם רק נצליח לזהות אותה. אנחנו יכולים למצוא את אלוהים בפסגות ובתהומות, בפדידות ובצוותא, באהבה וביראה, בהודיה ובהזקקות, באור המסחרר ובלב המאפליה. אנחנו יכולים למצוא את אלוהים בדורשנו אותו, אך לפעמים הוא אשר מוצא אותנו כאשר איננו מצפים לכך כלל.

זה ההבדל בין נעשה לנשמע. את המעשים שה' מצווה עלינו לעשות אנחנו עושים "יחדיו". אנחנו נענים לפקודותיו "קול אחד". אך את קולו ואת נוכחותו אנחנו שומעים בדרכים רבות. כי אף שה' הוא אחד, אנחנו שונים זה מזה, ואנו פוגשים אותו איש איש בדרכו שלו.

1. תלמוד בבלי, שבת פח ע"א-ע"ב.
2. אמנם, יש דעות שונות באשר לאופן הסכמתם של בני ישראל. בגמרא במסכת שבת (שם) מובאים דבריו של רב אבדימי בר חמא כי הקב"ה "כפה עליהם את ההר כניגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם".
3. לפירוש זה יש יסוד גם בלשון הפשט של התורה במקום אחר. כסיפור מגדל בבל, אלוהים אומר "הִכָּה נִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתֵם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שֵׁפֶת רֵעֵהוּ" (בראשית יא, ז). האנשים ישמעו כמוכּן את הצלילים של דברי רעיהם, אך לא יבינו אותם.

4. ברנרד ויליאמס עוסק בכך במסתו המפורסמת "מזל מוסרי" (Moral Luck). החלטתו של הצייר פול גוגן לעזוב קריירה ומשפחה ולנסוע לטהיטי כדי לצייר שם משמשת לויליאמס דוגמה להבהרת הרעיון שבהחלטות גדולות בחיים אפשר לדעת אם ההחלטה נכונה רק לאחר שהחלטנו וביצענו. כל החלטה קיומית כרוכה בסיכון ובהליכה אל הלא-נודע.
5. כזו היא גם גישת ה"פְּרִשְׁטֶהָן" (Verstehen; בגרמנית: להבין) בסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה – הגישה הגורסת שאי אפשר להבין תרבות הבנה מלאה מבחוץ, והחוקר צריך לחוות אותה מבפנים. זהו אחד הברלים החשובים בין מדעי החברה למדעי הטבע.
6. ההקדמה קיימת בינתיים באנגלית בלבד: <http://www.rabbisacks.org/introduction-to-5776-covenant-and-conversation-on-spirituality>
7. מתוך "טינטון אָבִי", בתרגומו של אריה סתיו. בתוך סתיו, **שבעה שערי שירה**, תל אביב: תמוז, 2005, כרך ג, עמ' 220.